

AJMŌEJIMH AJTOEJIMH -
SISSEL M. BERGH
 30. JANUAR-23. FEBRUAR 2020
 TRØNDELAG SENTER FOR
 SAMTIDSKUNST, TRONDHEIM

EIT KART MED KVITE FELT

Tekst EVA FURSETH

◀ **Sissel M. Bergh**
Noerte Miere Faelhkie
 (2018-d.d.), Bic-penn, tusj,
 collage og fargeblyant på
 papir, 5,65 × 5,30 meter.
Foto Susann Jamtøy /
 Trøndelag senter for
 samtidskunst

▲ Kunstnaren arbeide
 vidare på verket i
 utstillingsperioden.
Foto Trøndelag senter
 for samtidskunst

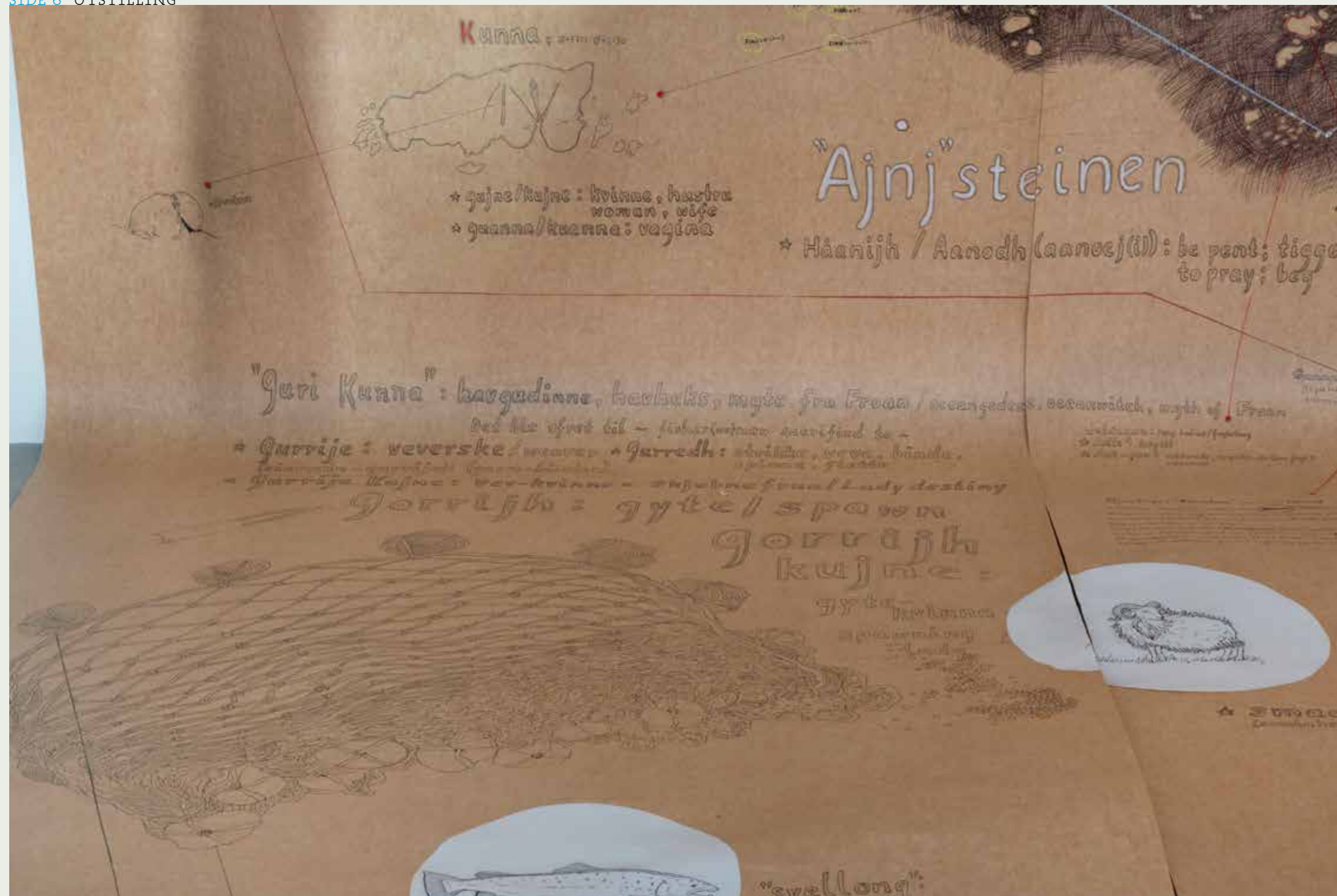
SISSEL M. BERGH står midt på verket i djup konsentrasjon. Ho legg seg på kne, varsam for å ikkje øydelegge papiret. Så ser ho granskande oppover, hentar fram gardintrappa, klyv opp og teiknar høgt over golvet. Utstillinga består av denne eine, monumentale teikninga *Noerte Miere Faelhkie* (2018-d.d.). Motivet er eit kart over Mørkysten. Verket er festa høgt på veggen på Trøndelag senter for samtidskunst og faldar seg utover golvflata. Fasadeveggen av kunstnarsenteret er av glas, såleis vert verket synt fram døgnet rundt frå den travle Fjordgata i Trondheim sentrum.

Bergh har vore til stade kvar onsdag gjennom utstillingsperioden. Då har publikum vore invitert inn for å sjå på medan ho har arbeidd vidare på teikninga, diskutert og kome med innspel. Etter at utstillingsperioden var over, vart verket rulla varsamt saman, klart til å utviklast vidare på neste utstillingsplass.

Korleis vart karta våre til?

Tenk så spennande det måtte vere å bla i eit atlas på 1600-talet, den tida det framleis var fylt med store, kvite felt som var utforska og uoppdaga. Endåtil landmassane av dagens Noreg hadde lenge store, blanke område. Om det budde andre der, andre som hadde sine stadnamn, var utan tyding i eit vestleg, eurosentrisk perspektiv. Eit område var ikkje oppdaga før ein «nordmann» gjorde det. Eit fjell var ikkje erobra før dei rette skorne trødde toppen. Om andre hadde vore der før, endåtil levde der, var heilt irrelevant.

Det ligg stor makt i å vere den som definerer kartet. I unionstida vart mykje fordanska, seinare kom nasjonalistiske vindar og bles namna reine for «unorske» stavemåtar og pusta liv i gamle, norrøne namn. Det som ikkje passa inn i den nye nasjonshistoria, vart gøymt vekk. Dette gjekk særleg hardt ut over samisk kultur, gamle, innarbeidde namn vart gøymt. Stad

namn hjelper oss ikkje berre til å finne fram, dei er gjerne eldgamle og vitnar om kulturar og levevis og gir såleis identitet og kjensle av å høyre til. Dette var nok uendeleg smertefullt for dei som fekk historiene sine viska ut og vart fortregnde frå områda sine eller utsett for ei så hardhendt fornorsking at den samiske identiteten pulveriserte mellom hendene på dei. Dette er ein lagnad dei deler med urfolk verda over. Ein må aldri gløyme at det går rasande fort å tape kultur så vel som språk, her bør heller

ikkje utøvarar av såpass små skriftspråk som nynorsk og bokmål kjenne seg for trygge.

Men alt det samiske forsvann ikkje. Fleire stader finst det små spor. Dei er forsøkt utviska, men kan anast. Og det er nettopp dette ein så vidt kan sjå konturane av, som utstillinga handlar om.

Bergh har sett i gang eit svært omfattande prosjekt for å omformulere kartet over Nordmøre og kysten av Trøndelag i jakta etter sør-sjosamane.

«sitat!»

Fabulering

Eg vart fascinert over måten Bergh hadde utforma *Noerte Miere Fuelhkie* på, mellom anna er kartet vridd såleis at nordaust vender opp. Det er tankevekkande kor framandt terrenget vert av ei så lita endring, når dette endåtil er heimlege trakter for meg. Så vande er vi altså til den tradisjonelle utforminga som er orientert nord-sør. Stadnamna er også heilt andre, dei er på sørsamisk. Så vi må granske, spekulere, leite for å studere verket til Bergh, å leite fram noko nytt i det vi er vande med, avdekke noko som lenge har vore gøymd og løynd.

Vi ser ein klar inspirasjon frå kunstnarar som den samiske målarer, grafikaren og forfattaren Hans Ragnar Mathisen (f. 1945). Gjennom eit langt kunstnarsskap har Mathisen måla vakre kart over område i Nord-Noreg med samiske stadnamn. Mathisen lagar kart i rette proporsjonar, medan Bergh nyttar ein prosessuell og skisseaktig tilnærming. Den organiske forma kler det meir breie og utforskande preget, det er meir leikent og fritt i stilen, her er teikningar klistra inn, det er brukt ulike fonttypar, og kunstnaren har teikna inn gjenstandar som er funne i utgravingar, også små historier er noterte på kartet.

Denne breie og fabulerande tilnærminga er inspirerende å sjå på og fører oss langt av garde i tid og stad. I desse koronatider er det nettopp tid for slike indre ferder, som kan vere vel så gjevande som fysiske reiser. Som hovudpersonen i Joris-Karl Huysmans' roman *Mot strømmen* så treffande seier medan han betraktar fiskereiskap og andre gjenstandar i heimen:

Uten å bevege seg skaffet han seg dermed en rask, nesten øyeblikkelig fornemmelse av en lang sjøreise, og denne gleden av å flytte seg fra sted til sted, som egentlig bare eksisterer i hukommelsen og nesten aldri i øyeblikket man erfarer den, denne gleden sanset han fullt ut, uten tretthet eller bekymringer, [...]

Joris-Karl Huysmans' roman *Mot strømmen*, s. 27

▲ Øya Kunna går att i historiene om det mytologiske havvesenet Guri Kunna. Til venstre skimtar vi ein offerstein, ei form for alter der ein bad om godt fiske og vern av livet.
Foto Trøndelag senter for samtidskunst

Fiskegarnet har vore avgjerande for fangst og overleving ved kysten, og kan vere ei av brikkene i mysteriet om opphavet til Guri Kunna. Foto Trøndelag senter for samtidskunst

Kunna kan også vere avleia av det sørsamiske ordet *kuanna*, som tyder vagina. Den gamle trua var truleg ein fruktbarhetsreligion. Foto Trøndelag senter for samtidskunst

Lite nyfikne forskarar

Då Bergh tok til å granske stadnamn, kontakta ho språkforskarar. Til hennar overrasking var det uråd å få med seg forskarane på at namna i dette området kunne ha sørsamisk opphav. Bergh undra seg over at forskarane ikkje var meir nyfikne og opne. Ho fekk inntrykk av at motstanden mot å anerkjenne spora etter samiske bustadar, stadnamn og språk i Sør-Noreg enno er der. Og ho fann det same problemet i historiebooks så vel som i måten musea formidla på. Desse umedvitne, kan hende også medvitne, manøvreringane har vore med på å svekke rettane til beiterett og pressa samar vekk frå attraktive område.

Den såkalla framrykkingshypotesen som professor Yngvar Nielsen la fram i forbindelse med reinbeitekommisjonen på 1890-tallet, som uten vitenskapelig belegg hevdet at samene ikke hørte til i Sør-Norge, har lagt føringer for all forskning i ettertiden. Selv om hypotesen av en klar kolonialistisk produksjon har ikke hovedstrømmen av historikere tatt et oppgjør med ideene.

Sissel M. Bergh, e-post, 6. april 2020

Derfor gjekk Bergh i gang med kunsten som verktøy. Det utstilte kartet er ein del av det etymologiske kartleggingsarbeidet «Ajmoejimh ajtoejimh», som vart påbegynt allereie i 2009. *Ajmoejimh ajtoejimh* tyder «utviska» eller «utvas-ka», og prosjektet er ei jakt etter spor frå den sørsamiske kulturen blant ord og stadnamn i landskap, arkeologiske funn og historier frå Møre og Trøndelag.

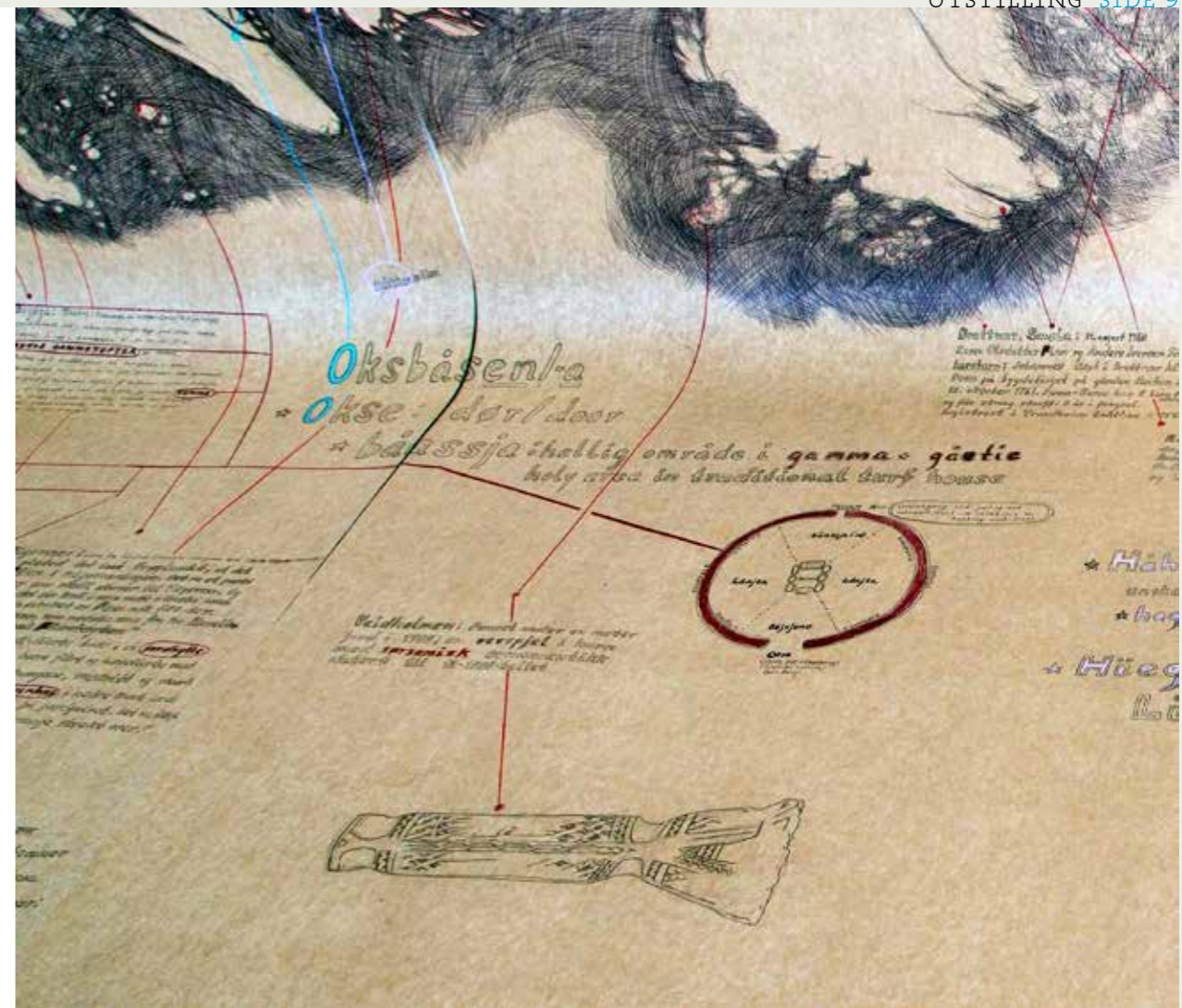
Bergh har endåtil lært seg sørsamisk, som knappe 500 menneske kan i heile landet, og som er rekna som utrydningstrua av Unesco. Den språklege kompetansen gjorde henne i stand til å oppdage fleire allereie eksisterande samiske namn i området. Kombinert med intervju og ei omfattande undersøking av kjelder studerer kunstnaren gamle stadnamn og leitar etter moglege tolkingsrammer i det sørsamiske språket. Ho reiser også til dei ulike stadane for å sjå etter om samisk språk kan forklare særprege former i terrenget, kvar det kunne vere trekkruter for rein, tufter etter hus og sjøbuer.

Ved å flette inn spor etter språket, kulturen og historiene gir kartet eit bilde over korleis sørsamane kan ha levd, og såleis får vi som publikum høve til å føye dei inn i den konvensjonelle forteljinga, som igjen vert rikare som ei felles historie. Kan hende vil vi også forstå dei brune auga og det mørke håret som er så vanleg å sjå langs kysten på ein annan måte. Ein plar seie det er blanda blod med sjøfolk frå Middelhavet som var innom, men kva om dette faktisk er spor etter dei forsvunne sjøsamane?

◀ Bergh har teikna inn reinstrekk etter lokale forteljingar. Mange av flyttvegane var i bruk innpå 1900-talet. Foto Trøndelag senter for samtidskunst

▶ Teikninga viser ein vevspjelk i horn som vart funnen på Veidholmen. Dei geometriske ornamenta kjenner ein frå andre samiske funn. Spjelken er datert til 1200-1500-talet. Foto Trøndelag senter for samtidskunst

Guri Kunna

Det er spennande å sjå nærare på historiene som Bergh har fletta inn i kartet. Kystkulturen er heller ikkje ein gjenstandskultur. Alt som er laga av tre, forvittrar svært raskt i det fuktige klimaet, og det som vart utbrukt, vart verdifullt brensel. Såleis vert historiene og segnene avgjerande berarar av kultur og historie.

Medan gamle kart gjerne vart dekorerte med mytiske sjømonster, har Bergh teikna inn spor etter den skumle havgudinna eller havhekse Guri Kunna, som skulle halde til på øya Kunna i Frohavet. Nedover heile Trøndelagskysten spannt folk mengder av forteljingar om den mektige skapnaden som var så dugeleg utrusta med overnaturlige evner. Det var best å halde seg inne med Guri Kunna, var fisket dårleg, kasta ein noko av fangsten til henne.

Diktaren frå Fosen, Johan Bojer (1872-1956) skildrar henne såleis i *Havmands-bryllupet*:

Søndenfra kom Guri Kunna sættende indover havet med skodde omkring sig. Hun seilte paa et banktræ med en lime som mast, og i sin fineste puds var hun med tagger nedover ryggen og halen besat med den fineste blaaskæl. Rundt omkring hende dansende hendes tjenere i havskorpen med vispende spoler, men nogle svam foran og blæste paa taagelur.

Johan Bojer, *Gamle historier*, Kristiania, 1901, s. 205

I det utstilte kartet ved Trøndelag senter for samtidskunst har Bergh overlata utsjånaden hennar til fantasien vår. Ho har i staden teikna inn eit stort tradisjonelt garn og ei garnnål. Ho viser til at Guri Kunna kan vere samisk; namnet kan vere ei forvanskning av *gurrije* som er samisk for «veverske», medan *kujne* tyder «kone, hustru», eller *gorrijh kujne*, som tyder «gyte-kvinna», altså ei havets fruktbarheitskraft.

I nærbildra av kartet kan du sjå korleis Bergh smakar på orda, leikar seg med dei, finn ein rikdom av tolkingar. Med kartprosjektet får ein sjå på landområdet på ein annan måte, korleis busetnaden kan ha vore.

Nokre utdrag frå intervju med eldre fosnaværingar er tilført kartet, desse bles liv i førestillingane våre om tilværet til sjø-sørsamane:

- Dæm åffra fisk åt na «Håkka». Utafor Tærva e de ein litin hålme så dæm kall for «Håkka». Det vaks lite gras på han, men ikkje lyng. Når fiskarann frå Tærva rodd framme hålma, å skull på sju'n, så kasta dæm en fisk oppå hålmen. Når dæm kom att tå sjyna, skull dæm kast lite meir oppå hålmen.

- Kaffer jor dæm 'ta?

- Demm jor de fær å få mykje fisk.

Bjugn 26. juni 1922, fiskar og gardmann Anders Skogen (60) til Edvart Langset

Alt i alt utgjer *Noerte Miere Fuelhkie* eit lappeteppe av samiske spor som byggjer opp kring dei folkelege forteljingane om at sjø-sørsamane var ein synleg minori-

tet fram til tidleg 1900-tal. Ein skal heller ikkje gløyme at det framleis finst nokre reinsamar på Fosen. Såleis vert prosjektet hennar eit motsvar til forskarane som gjennom meir enn 150 år har sett vekk frå samane sine historier, utan å ha kome særleg lenger i dag. Det er først i nyare tid at dette har blitt omsnudd – og då av forskarar frå andre miljø. Desse har kome med ny kunnskap om samiske buplassar langt tilbake i tid lenger mot sør både på svensk og norsk side.

Kunstprosjektet gjer ikkje berre at vi ser på landsdelen med nye auge, i tillegg får ho fantasien vår i sving. Etter at vi vert kjende med kartet, kan vi sjølve leite etter interessante former i terrenget kring oss og ta innover oss kor kort vi skal attende i tid før verda var magisk. Tilværet var fylt av mytiske vesen ein måtte blidgjere skulle ein greie seg, men som også gav styrke og von i ein barsk kvardag. ■

▼ Kartet er tilført fleire skildringar som denne: «Romsdalshorn (1550 moh.). Samisk hellig fjell ifølge presten Randulfs 'Nærøymanuskrift', fra 1723, antagelig basert på informasjon fra samemisjonær og tidligere prest på Veøy i Romsdal, Thomas von Westen.» Foto Trøndelag senter for samtidskunst

